

9 *Responsa medica* – medisinsk basalkunnskap på liv og død

Leger i offentlig stilling i Norge var pålagt å stille som rettsmedisinsk sakkyndige når de ble anmodet om det. Ofte måtte de da utføre en obduksjon under vanskelige omstendigheter i avdødes hjem eller andre steder og gjøre nøyaktige observasjoner. Etterpå skulle de skrive en rapport som var så klar, veldokumentert og forståelig at den kunne brukes som rettsdokument. Eyr la spesiell vekt på å trene leger i å skrive slike responsa medica. I 1820- og 1830-årenes Norge var det både mye vold og strenge straffer for alvorlige forbrytelser, så legenes rettsmedisinske uttalelser kunne få stor juridisk betydning.

Fra det første heftet i 1826 og fram til første hefte for 1832 inneholder *Eyr* artikler med tittelen *responsa medica*. Dette ser for den uinnviede leser ut som rettsmedisinske kasuistikker. Man begynner å lese – og fortsetter, for tekstene er vanligvis ganske fengslende. Det er gløtt inn i en del av den historiske fortiden man kanskje ikke har hørt så mye om. Men leseren kastes liksom inn i en verden der man forutsettes å være kjent, rett inn i dokumenter med spørsmål og svar. Hva er dette egentlig?

Det er to slike *responsa* i det første heftet, dernest kommer det et slikt oppsett i hvert nummer av *Eyr* fram til og med første hefte for 1831. Så er det ett års opphold før den siste artikkelen kommer – en omtale av en kvakksalver og hans virksomhet.

Responsa medica-artiklene er usignerte. Av og til står det riktignok «Redacteuken» eller liknende under kommentarene. Vi vet imidlertid fra annet hold at datidens rettsmedisinske autoritet var professor Michael Skjellderup (1769–1852), og han var også en av *Eyrs* redaktører. Man forstår at *responsa medica* er sakkyndiguttalelser til rettslig bruk. Artiklene i *Eyr* gjengir slike rettsdokumenter, ofte, men ikke alltid, anonymisert. De redaksjonelle kommentarene finnes dels som tekst, dels i form av fotnoter.

Utvalget som i 2001 avga utredningen *Rettsmedisinsk sakkyndighet i straffesaker* (122), påviste hvordan medisinsk fagkunnskap har vært innhentet som grunnlag for rettsavgjørelser helt tilbake til Moseloven og til *Codex Justinianius* på 500-tallet. Også tilregnelighetsspørsmål forekommer i gammel romersk rett. I 1500-tallets Europa økte bruken av rettsmedisinsk sakkyndige, og utover på 1600-tallet ble rettsmedisin etablert som fag.

I Norge var det å være syns- eller skjønnsmann en borgerplikt som kunne pålegges personer som ble antatt å være kompetent til dette. Noen borgere hadde imidlertid dette som embetsplikt. De måtte avgi skriftlige uttalelser som var svar på spørsmål fra referenten eller forsvareren i straffesaker – derav betegnelsen medisinske svar» – *responsa medica*.

En kongelig forordning av 21.5.1751 og et reskript av 30.10.1784 påla de militære embetslegene plikt til å være medisinsk sakkyndige. Ved en kongelig resolusjon av 25.5.1815 fikk de medisinske professorene ved det nye universitetet også plikt til å være rettsmedisinsk sakkyndige. Siden de aller fleste leger i Norge til langt inn på 1800-tallet hadde en eller annen offentlig stilling, vil det si at rettsmedisinsk kunnskap var noe svært mange leger kom bort i, enten de ville det eller ikke. Medisin og jus var nært knyttet sammen, og svært mange av legene hadde som embetsplikt å representere samfunnets interesser.

En brutal tid

I 1820–1830-årene, den perioden *Eyr* dekker, var det fortsatt dødsstraff i Norge. Mellom Norges nye selvstendighet i 1814 og 1876 ble 44 personer henrettet. I sin bok *Ondskap – de henrettede i Norge 1815–1876* (123) har Torgrim Sørnes (f. 1956) beskrevet i alt ni saker som endte med halshugging i årene 1825 til 1832, dvs. i de årene som *Eyr*-artiklene skriver seg fra. Det var ett tilfelle av falskmyntneri, ellers var det mord av forskjellige typer.

Straffereaksjonene kunne altså være meget strenge, især hvis det var snakk om mord. Den rettsmedisinske sakkyndige ble da meget viktig i klarleggingen av hva som hadde skjedd. Hvis det var et lik som var undersøkt, var det den rettsmedisinske sakkyndiguttalelsen som representerte *virkeligheten* i den videre saksbehandlingen. Liket var, mens saken pågikk, forlenget begravet og borte. Nye undersøkelser var som regel vanskelige eller umulige å foreta. Det var foreliggende sakspapirer retten bygde på. Dette er en av årsakene til at avgitte *responsa medica* var så viktige dokumenter. I sin ytterste konsekvens kunne kvaliteten av den lokale legens rettsmedisinske arbeid bli avgjørende for om en tiltalt ble halshogd eller ikke.

Det var mange lovbrudd og mange alvorlige straffereaksjoner i datidens samfunn. I hovedsak basert på tall innhentet av professor Frederik Holst,

satt det i 1840 i alt 1 840 personer i en eller annen form for fengsel, hvilket var 1,44 % av befolkningen, eller relativt sett ca. tre ganger så mange som rundt 2000 (67). Mordsaker var de alvorligste og kvalifiserte vanligvis for dødsstraff, men sakene endte likevel mange ganger med benådning til straff på et tukthus eller på liknende måte. Et eksempel er den første av de *responsa medica* som gjengis i *Eyr* i 1826 (Tabell 5, nr. 1) om en mor som var slått i hjel og hennes spedbarn som var kvalt. Hustruens åtte år yngre ektemann tilsto aldri, ble benådet og fikk livsstridsstraff (123).

For å forstå hvordan tiden var, må man se for seg et Norge der de aller fleste bodde i spredtbygde strøk. Kommunikasjonene var langsomme. Kulturformidling foregikk gjennom en streng kirke som forsøkte å holde orden på befolkningen gjennom sine arrangementer og ritualer. Et foreløpig spinkelet skolevesen forsøkte å følge opp. Tungt arbeid og et ikke alltid vellykket strev for å opprettholde en noenlunde akseptabel materiell standard, fylte dagene og sinnene. Lange, mørke kvelder ga grobunn for overtro, religiøse grublerier, vonde tanker, motsetninger og slagsmål. Alkohol ble en utfukt, og brennevinet fløt ofte hvis det var tilgjengelig. Fra gammelt av produserte man på landsbygda i Norge brennevin selv med korn som råmateriale. Utover på 1800-tallet begynte man også å beherske teknikken med å benytte poteter, og det var mer effektivt. Hard festing var en del av kulturen i store deler av landet. Det er forståelig hvis terskelen for voldsbruk og kriminalitet var lavere enn i senere tider.

En annen hverdag

I første del av 1800-årene levde de fleste nordmenn i enkle kår og tett på hverandre. Etter 1815 var ernæringsforholdene blitt bedre, og dette er brukt som forklaring på at spedbarn- og barnedødeligheten begynte å falle merkbart. Det ga i sin tur et samfunn med mange barn, og etter hvert mange unge der hormonene bruste og det ble enda flere barn, uten at de sosiale og økonomiske betingelsene for dette nødvendigvis lå til rette, blant annet fordi folketallet økte uten at livsgrunnlaget fulgte med i samme takt.

En typisk situasjon var en tjenestepike som var blitt gravid, en tilstand som kunne utløse fortvilelse, dersom ikke muligheten for et snarlig ekteskap var i sikte. Å framkalle abort var vanskelig og farlig. Å være enslig mor var både praktisk vanskelig og sosialt belastende. Kanskje ble utveien fødsel i dølgsmål og eventuelt barnedrap. Slike saker omtales også i *Eyr* (tabell 5, se f. eks. nr. 3, 5, 20 og 21).

Men uansett et nyfødt barns skjebne kunne det bli behov for en rettsmedisinsk sakkyndig uttalelse likevel: Hvem var faren? I *Eyr* for 1831 (tabell 5, nr. 22) gjelder saken en 60-årig gårdbruker som var blitt utlagt som

Figur 65: Abort som forbrytelse. Svangerskapsavbrytelse og fosterdrap var alvorlig forbrytelser hvor det kunne bli behov for rettsmedisinsk sakkyndighet. Norsk rettsmuseum i Trondheim har en samling utstyr som er beslaglagt fra personer som tilbød ulovlig abort, alt fra medikamenter til en fødselstang. (Foto: Øivind Larsen 2015)

barnefar av en pike som tre uker tidligere hadde født et guttebarn. Gårdbrukeren sa seg imidlertid villig til «at... ved sin corporlige Eed fralægge sig denne Beskyldning,» idet han hevdet ikke å ha hatt omgang med piken, og at han heller ikke var i stand til å få barn.

Omstendighetene ga imidlertid grunn til å betvile riktigheten av første del av dette utsagnet. Når det gjaldt avledyktigheten, kom legen inn i bildet, oppnevnt av Amtet. Han undersøkte gårdbrukeren, og beskriver i sin kortfattede attest at «han har en medfødt Mangel af den høire Testikel eller at denne er af en ubetydelig Størrelse. Dette, i Forening med Mandens Alder, 60 Aar, berettiger mig til at antage, at han ikke er i Stand til at avle Børn».

Denne attesten godtok imidlertid oppdragsgiveren ikke uten videre, og den ble derfor sendt videre, åpenbart til Det medisinske fakultet som faginstans, for videre uttalelse. I den gjengitte betenkningen heter det ganske klart at verken det å bare ha én testikkel eller det å være 60 år, i seg selv burde være til hinder for å avle barn.

I en redaksjonell fotnote heter det at hvis legen hadde framstilt gårdbrukeren som en utlevd olding eller lidende av en sykdom, hadde det kunnet stille seg annerledes. Men slikt sto det ikke noe om. Kanskje var det heller ikke slik. «Lægen har derfor unægtelig været for dristig i sin Slutning», avsluttes fotnoten.

Vold i nære forhold

Saken om en sjøsme som sannsynligvis ble drept av sin bror (tabell 5, nr. 17), hører hjemme i kategorien nære forhold. Slike sosiale omstendigheter taler for seg selv.

Drap i hjemmene eller under liknende forhold kunne også ha med barn og barnefødsler å gjøre. Sakene kunne være groteske. Det som er beskrevet i *Eyr* for 1826 (tabell 5, nr. 1) om ektemannen som antakelig slo i hjel sin kone i sengen og kvalte sitt barn, er en av disse.

I en sak som står i 1827-årgangen (tabell 5, nr. 6), er det åpenbart den sentrale, sakkyndige instans som forespørres, dvs. den som skriver i *Eyr*, i anledning av at en «Dreng» er tiltalt for å ha tilføyd en gravid pike et så kraftig støt eller spark mot magen at hun nedkom for tidlig med et dødfødt barn. Vitner mente også å ha sett at barnet hadde en lesjon i hodet. Fogden spør om en betenkning. Her har det tydeligvis ikke vært noen medisinsk sakkyndig til stede og undersøkt fosteret og retten henvender seg direkte til neste instans. Det framkommer noen tilleggsopplysninger om uterinblødning etter volden, og konklusjonen blir at her kan en skade av morkaken ha vært årsaken til fosterets død.

En pike ble funnet hengt (tabell 5, nr. 18). Hun hadde også en skade på nesen. Obduserende lege mente at lesjonen på nesen var tilføyd piken i levende live og at hun hadde fått strikken lagt rundt halsen og blitt hengt opp etter at hun var død. Slik konkluderte han da også i sitt *responsum*. Pikens stefar var siktet for å ha drept henne. Attesten fra legen ble sendt til den rettsmedisinsk sakkyndige til vurdering. Gjennom en omstendelig og logisk bedømmelse av det dokumentene fortalte, ble konklusjonen imidlertid den motsatte – alt tydet på at døden var inntrådt ved hengning. Lesjonene på nesen kunne være kommet etter dødens inntreden. I uttalelsen hevdes at obduserenten sannsynligvis har latt seg påvirke så sterkt av rykter om stefaren og piken og andre omstendigheter at han til og med har avvettet sitt dokument uten å ta hensyn til forhold som sto i obduksjonsbeskrivelsen. Han var blitt blind for sine egne observasjoner.

En sak omtalt i 1830 (tabell 5, nr. 20) er temmelig bisarr: En gravid pike, tjenestepike hos en prest, hadde fra første tegn på svangerskap bestemt seg for at dette ville hun ikke. Hun prøvde en lang rekke abortmidler uten

Figur 66: Skalleholder. Den landsens lege tidlig på 1800-tallet var rettsvesenets forlengede arm, fordi det var han som måtte utføre rettsmedisinske undersøkelser og skrive responsa medica. Derfor måtte doktorutstyret også omfatte utstyr til obduksjon. Skalpeller, pinsetter, tenger, osv. måtte være med i kofferten. På bildet sees et instrument til å bruke ved åpning av skallen. Det består av tre bøylor som er vinklet sammen og kan brettes ut, slik at de passer rundt skallen. Bøylene festes til skallen med skruene. Når obdusenten så har sagt gjennom beinvevet, kan man ved hjelp av bøyleinstrumentet løfte øvre del av hodeskallen pent av. (Dr. Lærums Medisinske Samlinger, Voss. Foto: Øivind Larsen 2015)

hell og fødte et barn i skjul. Det var angivelig dødfødt, men det vet vi ikke med sikkerhet, for hun brente det nyfødte barnet opp under bryggepannen. Den rettsmedisinske betenkningen i *Eyr* er også interessant fordi den går gjennom de anvendte abortmidlene og drøfter effekten av dem.

Utilsiktet voldsbruk kunne også forekomme, slik som fødselshjelperen som er omtalt i *Eyr* for 1828 og som ikke behersket situasjonen da barnet ble født med bena først (tabell 5, nr. 10). Hun fikk hjelp til å trekke i barnet og det ble gjort med slik kraft at de rev av barnehodet. Hodet ble sittende igjen i kvinnens fødselsveier og legen måtte tilkalles for å få det ut. Foruten at barnet døde, døde også moren.

Legen anmeldte forholdet til myndighetene. Fødselshjelperen hadde praktisert som jordmor uten utdanning. Saken er bredt omtalt i *Eyr*. Man

No. 2. Tabel over Frillingfødsler, Tvillingfødsler, ved ulykkelig Hændelse Omkomne, Myrdede og Selvmordere i Norge for Aarene 1826 til 1835, inclusive, stiftsvis.

Stiftene.	Fødselsføds.	Tvillingføds.	Endnu ved ulykkelig hændelse.	Myrdede.	Selvmordere.	Stiftene.	Fødselsføds.	Tvillingføds.	Endnu ved ulykkelig hændelse.	Myrdede.	Selvmordere.
1826.						1831.					
Akershus	3	188	236	3	31	Akershus	0	175	218	2	55
Christiansand	0	53	148	0	11	Christiansand	0	37	125	3	10
Bergen	2	77	113	0	3	Bergen	0	83	152	0	12
Trondhjem	0	36	103	1	14	Trondhjem	0	76	102	0	8
Skjelskild og Himmerland	1	38	129	1	1	Skjelskild og Himmerland	1	40	153	0	6
Helstift	6	442	729	5	59	Helstift	1	431	752	5	91
1827.						1832.					
Akershus	1	228	142	5	51	Akershus	2	177	255	5	58
Christiansand	1	95	141	1	14	Christiansand	0	67	153	2	20
Bergen	1	79	157	1	4	Bergen	2	76	154	1	5
Trondhjem	0	55	84	0	31	Trondhjem	1	52	134	1	13
Skjelskild og Himmerland	1	46	173	0	6	Skjelskild og Himmerland	0	37	203	2	10
Helstift	4	503	703	7	99	Helstift	5	415	829	11	106
1828.						1833.					
Akershus	0	225	201	8	69	Akershus	1	197	221	13	61
Christiansand	0	61	110	1	16	Christiansand	1	85	127	1	23
Bergen	4	81	129	0	4	Bergen	0	74	125	0	12
Trondhjem	1	56	100	1	24	Trondhjem	1	65	111	1	20
Skjelskild og Himmerland	0	28	129	0	3	Skjelskild og Himmerland	0	59	152	2	6
Helstift	5	461	669	10	107	Helstift	3	460	756	17	125
1829.						1834.					
Akershus	2	206	212	6	40	Akershus	1	226	251	2	66
Christiansand	0	72	133	1	13	Christiansand	3	69	139	0	11
Bergen	2	86	136	1	5	Bergen	3	89	134	1	11
Trondhjem	0	62	131	1	15	Trondhjem	1	79	134	1	19
Skjelskild og Himmerland	3	47	123	1	1	Skjelskild og Himmerland	2	35	226	2	1
Helstift	7	473	735	10	70	Helstift	10	498	884	6	105
1830.						1835.					
Akershus	5	189	217	5	42	Akershus	9	227	255	8	70
Christiansand	0	83	142	0	11	Christiansand	4	85	170	2	20
Bergen	1	76	169	0	8	Bergen	2	78	149	1	9
Trondhjem	2	67	139	3	15	Trondhjem	0	80	162	1	29
Skjelskild og Himmerland	0	49	161	2	4	Skjelskild og Himmerland	0	39	254	0	4
Helstift	8	452	819	10	83	Helstift	15	519	950	12	132

Figur 67: «Unaturlige dødsfall» forekom ofte. Denne tabellen er hentet fra Statistiske Tabeller for Kongeriget Norge (52). Legg merke til tallene for omkomne ved ulykker, myrdede og selvmord. I mange av disse tilfellene kunne det være behov for rettsmedisinsk vurdering. I forhold til antall leger som kunne utføre dette, er tallene ganske store.

merker seg at fødselshjelperen noe overraskende ble frifunnet i annen rettsomgang – mot å betale saksomkostningene.

Når ord mangler

En mann var dømt til døden av Høyesterett for å ha såret sin far og også ellers mishandlet sine foreldre (tabell 5, nr. 7). Han ble imidlertid benådet av Kongen til istedet å kagstrykes, en straffemetode der den dømte ble bundet til en stolpe og pisket, og å henses til festningsarbeid på livstid. Delinkventen ville imidlertid ikke benådes. Dette, sammen med hans eiendommelige personlighet, gjorde at det ble bedt om en betenkning fra den rettsmedisinske sakkyndige om arrestantens «Sindsforfatning».

Det ble først undersøkt om arrestanten hadde tegn på en hodeskade som han skulle ha hatt, og som kanskje kunne forklare hans atferd, men tegn til slik skade ble ikke funnet. Hans atferd er nøye beskrevet. Årsakene til hans væremåte menes dels å skyldes «medfødte svage Evner, en aldeles forsømt Opdragelse, total Mangel paa Underviisning, en overdreven Selvbesmittelse, fleeraarigt Hang til Nydelse af Brændeviin, . . .» i tillegg til altså

mulig følge av en hodeskade. Og atferden må ha vært ekstrem, blant annet med en urenslighet som selv medfanger reagerte på, raserianfall m.m. Det prøves på å sette en psykiatrisk diagnose, men dette forblir uklart. Rettsmedisineren anser delikventen som «Gjenstand for Øvrighedens Omsorg og Varetægt og at ingen egentlig Straf, anvendt paa ham, kan frembringe den tilsigtede Virkning».

For en leser av *Eyr* i dag er imidlertid redaktørens tilleggsartikkel om denne saken særlig interessant. For det første omtales pasienten i *Eyr* med fullt navn og hjemtrakter på en måte som gjør at familien selv i dag kan identifiseres. Detaljer om dette refereres derfor ikke her. Taushetsplikten er et historisk glidende begrep. For det annet påpeker artikkelen at læren om sinnets sykdommer var lite utviklet. Derfor manglet man blant annet omforente betegnelser, dvs. *egnede ord* når man skulle beskrive mentale tilstander, slike som dem man kunne observere hos denne personen.

Som de aller fleste redaksjonelle artiklene i *Eyr* er også denne usignert. Her er det grunn til å tro at det er Frederik Holst som har ført ordet, fordi han var en av de viktigste forkjemperne for både moderne psykiatri og moderne fengselsvesen i 1820-årene.

Ellers i footnoter og kommentarer til *responsa medica* i *Eyr* er det imidlertid trolig Michael Skjelderup som står bak, når det formanes om hvordan uttalelsen skal bygges opp og skrives med presise, men enkle ord som er klare og forståelige også for ikke-medisinsk kyndige. Han legger også vekt på at i en uttalelse skal man skrive hva man *observerer*, uten å la seg påvirke av vitneutsagn eller andre ytre omstendigheter. *Responsa medica* blir derfor også som mønster å regne for et klart, norsk medisinsk språk.

Fyll og slagsmål

Tabell 5 er bevis på at det kunne gå hardt for seg, kfr. tabellens stikkord for nr. 2, 4, 13, 14, 16.

Det samme viser sak nr. 11 i *Eyr* for 1828, der distriktslegen ble tilkalt for å syne og obdusere et opptint lik av en sterkt mishandlet mannsperson med mange tegn på skader før han døde. Et eksempel på mishandlingens voldsomme karakter var at noen hadde hoppet flere ganger på offerets mage mens han lå på gulvet. Ved obduksjonen ble funnet sprukken blære med tegn på koldbrann. Betenkningen som er gjengitt i *Eyr*, er fulgt av den videre korrespondansen mellom retten og den sakkyndige. Betenkelighetene og reservasjonene ved de rettsmedisinske konklusjonene reduseres etter hvert som nye opplysninger kommer til og forhør gir supplerende opplysninger. Det går fram at volden var dødsårsak. Saksframstillingen og kommentarene til teksten er lærerik lesning.

Tabellens nr. 8, beskrevet i *Eyr* for 1827, er en mann som døde med paraplegi på sykehus etter at han i beskjenket tilstand ble banket opp med en svøpe, falt av hesteryggen og ble liggende på den kalde bakken.

Hva som hadde skjedd da skomakeren som omtales i *Eyr* i 1827 (tabell 5, nr. 15) ble skutt i hodet på kloss hold med hagle under alkejakt, vet vi ikke. Det kan ha vært en ren ulykke. Her hører vi at studenter var med på obduksjonen.

To forgiftninger

Til rettsmedisinen hørte også å gjøre kjemiske undersøkelser. F. eks. ble et pulver funnet hos en mistenkt (tabell 5, nr. 9) og sendt til rettsmedisinsk undersøkelse i Christiania, beskrevet i 1827. I betenkningen gjennomgås i stor detalj hvordan man foretok kjemisk analyse av pulveret. Det viste seg å være *arsenicum album* (rottegift) og *arsenicum citricum* (fluegift). Bemerk: Halvparten av pulveret ble sendt tilbake i forseglet pakning for eventuell senere analyse.

I *Eyr* for 1828 (tabell 5, nr. 12) står å lese om en flaske som ble funnet i et rom hvor en person døde etter noen timers sykdom. Spørsmålene som det skulle avgis *responsa* til, var om flasken inneholdt noe giftig, og om liket burde graves opp igjen for «legal Undersøgelse». Igjen er analysen nøyaktig beskrevet. Det viste seg å være kvikksølvsublimat i flasken, men da dette stoffet også hadde medisinsk anvendelse, og det her dreide seg om små mengder, antas det ikke å ha kunnet vært dødelig. Og oppgraving av liket ville ikke kunne bringe mer opplysninger om dette.

Rettsmedisin ikke alltid dramatisk

Hvis man finner beinrester og noe tøyrester på en kirkegård, behøver det å ha skjedd noe kriminelt? Ikke nødvendigvis, især hvis knoklene bærer preg av å ha ligget lenge i jorden. Det var konklusjonen for nr. 19 i tabellen. Knoklene og fillene under rosebusken var sannsynligvis blitt oppgravd og lagt der. For hva gjør man med knokler som kommer til syne på en kirkegård?

Siste *responsum* handler om kvakksalveren Henrik Wieting i Bergen. (tabell 5, nr. 23). Denne vidløftige «kollega», født ca. 1792, var altså en godt voksen mann som viste seg ikke å ha påviselig tilstrekkelig medisinsk utdannelse. Han hadde dommer bak seg i København, praktiserte likevel i Bergen og fikk klager på dette, startet et dampbad som gikk konkurs, ble dømt til vann og brød og forvist til St. Petersburg. Det medisinske fakultet skulle uttale seg om saken, og det er det som står i *Eyr*. Om delinkventen høres senere at han ville opprette et dampbad i Göteborg.

Tabell 5: Responsa medica omtalt i Eyr.

01. 1826; 1: 58–72.	Dødt barn og død mor.
02. 1826; 1: 168–76.	Død mann, hodeskade?
03. 1826; 1: 176–9.	Foster 15 uker, dødfødt eller ikke? Foster borte.
04. 1826; 1: 250–60.	Mann, slått, op. for knust pannebein, død, obdusert.
05. 1826; 1: 368–77.	Undersøkelse av pike om hvorvidt nylig født, og av dødt barn.
06. 1827; 2: 63–8.	Dødfødt spedbarn, mor ble sparket i magen. Dødsårsak?
07. 1827; 2: 148–66.	Såret far og mishandlet foreldre. Tilregnelig? Rettspsyk. diskusjon.
08. 1827; 2: 245–51.	Mann død på sykehus. Paraplegi. Falt av hest. Beruset.
09. 1827; 2: 341–9.	Pulver funnet hos mistenkt. Analyse: Arsenikk.
10. 1828; 3: 59–66.	Fødselshjelper dro av spedbarnhode, moren døde.
11. 1828; 3: 134–49.	Opptint, grovt mishandlet mannslik.
12. 1828; 3: 234–9.	Person død på få timer. Flaske inneholdt kvikksølvsublimat.
13. 1828; 3: 316–20.	Mann, knivstikk i magen.
14. 1829; 4: 60–5.	Død mann med voldstegn etter slagsmål.
15. 1829; 4: 171–5.	Skomaker skutt med hagle i båt på alkejakt.
16. 1829; 4: 252–4.	Mann død etter slag i klammeri. (Epiduralt hematom?)
17. 1829; 4: 318–22.	Frosset lik. Sjøfinne drept av sin bror?
18. 1830; 5: 68–77.	Hengt pike med slagmerker. Selvmord?
19. 1830; 5: 171–3.	Beinrester under rosebusk på kirkegård. Noe kriminel?
20. 1830; 5: 269–83.	Gravid pike, mange abortforsøk, dødfødt (?) barn brent.
21. 1830; 5: 352–62.	Dødfødt(?) nyfødt barn med misdannelser. Drept?
22. 1831; 6: 41–4.	60-åring med én testikkel utlagt som far. Mulig?
23. 1832; 7: 54–68.	Om kvakksalveren Henrik Wieting i Bergen og hans sak.

Riktig galt gikk det imidlertid først da Wieting senere kom til København, ifølge en notis i *Eyr* for 1834, side 184. Der stjal han handelsgartner Mohrs gullur med tilhørende urkjede og signeter, verdt 133 riksbankdallersedler. Det skulle han ikke ha gjort. Det medførte 18 måneder i Københavns forbedringshus og deretter utvisning fra landet.

Fasiten

For å forstå *Eyrs* presentasjon av *responsa medica* må vi huske på at alle datidens leger som hadde fått utdanning i Norge, hadde hatt undervisning i «den legale Medicin». Teori og teknikk i rettsmedisinen var basalkunnskap for dem. De hadde lært sin anatomi og fysiologi også med hensyn på å

kunne bruke kunnskapene når de sto overfor en antatt kriminalsak og representerte ordensmakten ute i lokalsamfunnet. De måtte også kunne arbeide under vanskelige forhold og sikre informasjon før liket gikk i oppløsning, *Eyr* for 1827; 2: 375–80 gir et innblikk i dette i artikkelen «Foranstaltninger til en hurtigere og sikrere legal Undersøgelse af Lig». Her fant man praktisk veiledning.

Men den virkelige fasiten til forståelsen av det tidlige 1800-tallets rettsmedisin og til *responsa medica* i *Eyr* fikk man umiddelbart etter at siste nummer av *Eyr* var kommet ut. Da publiserte nemlig Michael Skjelderup sine *Forelæsninger over den legale Medicin* (78). Det var hans forelesninger som hadde gitt *Eyrs* lesere i samtiden bakgrunn for tekster, referater og kommentarer. Boken er logisk oppbygd, meget pedagogisk anlagt og kan også i dag leses som en god lærebok i rettmedisinsk tenkning.